

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحولات کشور، در این زمینه مقایسه‌ای بین دو دوره قبل و بعد از انقلاب اسلامی به عمل آمده است. شاخصهای بی‌ثباتی، تمرکز کالایی و تمرکز جغرافیایی برای دوره زمانی (۷۲ - ۱۳۳۸) محاسبه و با مقایسه اطلاعات به دست آمده، مشاهده شده است که بی‌ثباتی صادرات در دوران پس از انقلاب، به ویژه در صادرات غیر نفتی، شدت گرفته است که از علل آن می‌توان به تمرکز کالایی و جغرافیایی اشاره کرد، زیرا این شاخصها پس از انقلاب افزایش داشته‌اند. در قسمت پایانی، نتیجه‌گیری شده است که تنوع کالایی و افزایش طرفهای تجاری در افزایش صادرات مؤثر بوده و می‌تواند گامی در جهت کاهش بی‌ثباتی صادرات محسوب گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. مقدمه

بی‌ثباتی درآمدهای صادراتی، از جمله مسائلی است که در طول چند دهه، مباحث زیادی را در اقتصاد توسعه به خود اختصاص داده است. تحقیقات انجام شده در خصوص رابطه بی‌ثباتی درآمد صادراتی و رشد اقتصادی، اغلب در دو گروه از کشورهای کمتر توسعه یافته (LDC) و کشورهای پیشرفته (DC) انجام گرفته که به نتایج متفاوتی نیز رسیده است. برخی از تحقیقات، رابطه منفی بین بی‌ثباتی صادرات و رشد اقتصادی را نشان می‌دهند. پاره‌ای دیگر از بررسیها، این رابطه را مثبت ارزیابی می‌کنند و در آخر، گروه سومی از پژوهشها، هیچ رابطه معنی‌داری بین بی‌ثباتی صادرات و رشد اقتصادی در این گروه از کشورها مشاهده نکرده است.

محققینی که رابطه مثبت بین بی‌ثباتی صادرات و رشد اقتصادی به دست آورده‌اند، اعتقاد دارند که کشورهای کمتر توسعه یافته از طریق کاهش مصرف به بی‌ثباتی صادرات پاسخ گفته‌اند. به نظر آنها، اگر این مراحل پیش از یک دوره به طول انجامند، میزان پس‌انداز و سرمایه‌گذاری را نیز افزایش خواهند داد. آنهایی که به رابطه منفی رسیده‌اند، بر این باورند که بی‌ثباتی صادرات از طریق ایجاد ناطمینانی در برنامه‌ریزی بلندمدت، منجر به کمبود نهاده‌ها در مواقع بحران شده و بدین ترتیب، مراحل تولید و رشد را متأثر می‌سازد. در نهایت، گروهی که هیچ رابطه معنی‌داری بین بی‌ثباتی صادرات و رشد اقتصادی مشاهده نکرده‌اند، بر این اعتقاد هستند که کشورهای کمتر توسعه یافته قادرند نوسانات درآمدهای صادراتی را پیش‌بینی کرده و برای مقابله با چنین نوساناتی، برنامه‌ریزیهای لازم را اتخاذ نمایند. بدین ترتیب، بی‌ثباتی صادرات تأثیر بارزی بر رشد اقتصادی این دسته از کشورها نداشته است.

در کشور ما که بخش عمده درآمد صادراتی، از محل فروش نفت تأمین می‌شود و اتکای دولت به سایر منابع درآمدی در حداقل قرار دارد، ثبات درآمدهای صادراتی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. زیرا رشد و توسعه، اساساً به همین درآمدها متکی است و این خصیصه‌ای است که در اغلب کشورهای عضو اوپک بچشم می‌خورد. بدین ترتیب، به نظر می‌رسد همین ویژگی مشترک، برای انتخاب این گروه جهت بررسی حاضر کافی باشد، اگرچه این گروه از کشورها با اتکا به منابع خارجی، هیچ‌گاه آن طور که باید در معرض نوسانات قرار نگرفته‌اند مگر در زمان تحریمها و جنگ. ولی می‌توان از نتایج این بررسی در ارایه راه‌حلهای و سیاستهای مناسب برای رفع مشکلات اقتصادی کشور استفاده مفید بعمل آورد.

مقاله حاضر به بررسی رابطه بین بی‌ثباتی درآمدهای صادراتی (نفتی و غیرنفتی) و رشد اقتصادی در

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

$$IS = \left(\frac{1}{n} \right) \sum (x_t - \hat{x}_t) / x_{st}$$

n = تعداد مشاهدات

x_t = درآمد واقعی صادرات

\hat{x}_t = مقادیر روند یا برآورد

x_{st} = عامل مقیاس بکار رفته^۸

همان طور که از فرمول مشخص است، در گروه اول هیچ محاسبه‌ای در مورد تکرار و یا مدت اجزای بی ثباتی صورت نمی‌گیرد.

در روش دوم، انحرافات بزرگتر از اهمیت بیشتری برخوردار می‌باشند. شاخص حساسی بر اساس مجذور انحرافات، به صورت زیر ارایه می‌شود:

$$I_2 = \frac{1}{n} \sum [(x_t - \hat{x}_t) / x_{st}]^2$$

و در صورت استفاده از نسبت تغییرات، می‌توان شکل زیر را بکار گرفت:

$$I_3 = \frac{1}{n} \sum (\log x_t - \log \hat{x}_t)^2$$

۳-۲. ادبیات نظری مسأله بی ثباتی صادرات

ادبیات نظری موضوع، در دو بخش نتایج بی ثباتی صادرات و علل آن مطرح شده است. در بخش نتایج بی ثباتی، نظرات در دو دیدگاه خوش بینانه و بدبینانه ارایه شده است. دیدگاه بدبینانه در مورد نتایج بی ثباتی صادرات، معتقد است که بی ثباتی صادرات نتایج زیان باری بر اقتصاد کشورهای در حال توسعه داشته است. مبنای پیدایش این نظریه، ارتباط موجود بین بخشهای اقتصادی می‌باشد. به عنوان نمونه، بی ثباتی درآمدهای پولی که ناشی از بی ثباتی درآمدهای صادراتی است، رفاه مصرف کننده را نیز متأثر ساخته و آن را کاهش می‌دهد^۹. اثر بی ثباتی صادرات، نقشی حیاتی در درآمدهای دولت و همچنین

8. Scalling Factor

9. Lowson, Theobod, 1979

توانایی دولت برای برنامه‌ریزی و انجام فعالیتهای هماهنگ، ایفا می‌کند. کاهش مالیاتهای بخش صادرات، به دلیل بی‌ثباتی در این بخش، فعالیتهایی اقتصادی را متأثر می‌سازد. در آخر اینکه، تأثیر بی‌ثباتی صادرات روی ظرفیتهای وارداتی، مهمترین جنبه مباحث مربوط به سرمایه‌گذاری و رشد را به خود اختصاص داده است.

دیدگاه خوش‌بینانه در مورد نتایج بی‌ثباتی صادرات، مؤید آن است که امکان دارد بی‌ثباتی اثرات مثبتی نیز در برداشته باشد. در دیدگاه خوش‌بینانه، فرض بر این است که در شرایط بی‌ثباتی صادرات، سرمایه‌گذاران جذب پروژه‌های ریسکی و نامطمئن می‌شوند که این امر افزایش سرمایه‌گذاری را به دنبال خواهد داشت.

با توجه دقیق، می‌توان فهمید که تفاوت اساسی بین دیدگاه بدبینانه و خوش‌بینانه ناشی از وجود اختلاف نسبت به فرضیات رفتاری و ساختاری مشخص‌کننده کشورهای در حال توسعه نسبت به مسأله بی‌ثباتی است.

در مورد علل بی‌ثباتی صادرات در طول دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰، مباحث مربوطه، ابتدا با این سوال آغاز می‌شود که آیا بی‌ثباتی ناشی از شرایط عرضه است یا تقاضا؟ سپس، به بررسی عوامل مؤثر در سطح بازار جهانی پرداخته می‌شود. البته در مطالعات بعدی، مسأله انتقال تقاضا به خاطر کشش پایین قیمتی تقاضا برای تولیدات مواد اولیه، بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در طرف عرضه، دو منبع باعث بی‌ثباتی است، عوامل طبیعی که سطح تولید را مشخص می‌کند و کشش ناپذیری قیمتی عرضه در کوتاه‌مدت. همزمان با ایجاد معیارهای جدید برای محاسبه بی‌ثباتی، در مباحث مربوط به علل بی‌ثباتی تغییراتی ایجاد شده است که طی آن، شناخت ویژگیهای ساختاری اقتصاد کشورهای در حال توسعه نیز مورد اهمیت ویژه قرار گرفته و تخصص این کشورها در صدور مواد اولیه، به‌عنوان دلیلی بر بی‌ثباتی صادرات آنها تلقی شده است. میشل^{۱۰} مفهوم جدیدی به نام "طبیعت کالا"^{۱۱} را مطرح می‌کند و معتقد است که اغلب، نوع کالاهای صادراتی منجر به ایجاد بی‌ثباتی در درآمدهای صادرات می‌شود. عامل بعدی، تمرکز کالایی^{۱۲} است، زیرا که تمرکز روی چند کالای مشخص، فرصت عکس‌العمل مناسب را از کشور سلب می‌کند

10. Michaely

11. Nature of Commodity

12. Commodity Concentration

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نوسانات رشد اقتصادی است.

در سال ۱۹۹۱ تحقیقی توسط برم پونی^{۲۵} در مورد ۲۴ کشور آفریقای مرکزی (۸۶ - ۱۹۶۰) به عمل آمد. وی به بررسی رابطه بی ثباتی صادرات و رشد، مبادرت نمود و نتیجه گرفت که بی ثباتی اثری معنی دار و منفی روی رشد اقتصادی این گروه از کشورها دارد.

در مورد تحقیقات انجام شده درباره کشورهای خاص، می توان به تحقیق ری نولد^{۲۶} در مورد صادرات مس کشور شیلی اشاره کرد. بررسی وی برای دوره (۵۹ - ۱۹۲۶) صورت گرفت که نشان می دهد بی ثباتی، اثر مشخصی بر رشد ندارد. در سال ۱۹۶۶، مک بین پنج کشور اوگاندا، پورتوریکو، پاکستان، تانزانیا و شیلی را مورد بررسی قرار داد. وی در تحقیق خویش به اثر بی ثباتی صادرات بر درآمد صادرات، واردات، سرمایه گذاری و درآمد تولیدکننده ها، قیمتها و ذخایر و مخارج دولت پرداخت و نتیجه گرفت که تنها کشور اوگاندا نسبت به آزمونها حساسیت نشان می دهد. لیم (۱۹۷۴)، در مورد کشور مالزی به بررسی بی ثباتی صادرات و بی ثباتی GNP پرداخت و مشاهده نمود که این رابطه، مثبت و از نظر آماری قوی می باشد.

اقتصاددان دیگری به نام آدام^{۲۷}، مطالعه خود را بر روی صادرات برزیل یعنی قهوه متمرکز نموده و چنین نتیجه گرفت که بی ثباتی در بازار قهوه، اثر معنی داری بر کل اقتصاد این کشور بر جای گذاشته است. دیک^{۲۸} (۱۹۸۲) با استفاده از جداول داده - ستانده، در مورد صادرات قهوه کشورهای ساحل عاج، کلمبیا و کنیا، مشاهده کرد که این کشورها قادر هستند اثر تکانه های (شوکه های) قیمتی را به بخشهای مناسب انتقال داده و از تأثیرات منفی این تکانه ها بر اقتصاد جلوگیری نمایند. در قسمت شواهد تجربی مربوط به علل بی ثباتی، اغلب کارهای انجام شده یا به علل بی ثباتی بازار جهانی نظر داشته اند و یا بوانع ساختاری موجود در هر کشور را مدنظر قرار دادند. در مورد بی ثباتی بازار جهانی، عمدتاً این مسأله که آیا بی ثباتی ناشی از عوامل مؤثر در عرضه می باشد یا تقاضا، مورد توجه قرار گرفته است. لرد^{۲۹} و بروک^{۳۰} مطالعاتی

25. K.G. Bernpony

26. Reynold, 1963

27. Adams

28. Dick Ital

29. Lord, 1985

30. Brook et al. 1978

در این زمینه انجام داده‌اند و نتیجه گرفتند که علامت ضریب رگرسیون و روش تصحیح روند، می‌تواند مشخص‌کننده منبع اصلی بی‌ثباتی باشد. ضریب مثبت، نشان دهنده این است که عامل تقاضا منبع اصلی بی‌ثباتی صادرات است و علامت منفی اشاره به تسلط طرف عرضه دارد که در غالب موارد، طرف عرضه عامل مؤثر در بی‌ثباتی صادرات بوده است.

در بررسی علل ساختاری مؤثر در بی‌ثباتی صادرات، سه عامل مطرح شده است. اول، وابستگی کشور به صدور کالاهای اساسی و مواد اولیه^{۳۱} دوم، درجه تمرکز کالایی و سوم، درجه تمرکز جغرافیایی. برای محاسبه شاخصهای تمرکز معمولاً از ضریب جینی - هیرشمن استفاده شده است.

۳. الگوی بکار رفته و تحلیل موضوع

در این بخش، ابتدا به نحوه محاسبه شاخص بی‌ثباتی اشاره کرده و الگویی که برای بررسی رابطه رشد و بی‌ثباتی در گروه کشورهای مورد نظر استفاده شده است، معرفی می‌گردد. در انتها، به منظور افزایش ابعاد کاربردی موضوع، به برخی از علل بی‌ثباتی در کشور ایران اشاره خواهد شد.

۱ - ۳. محاسبه شاخص بی‌ثباتی صادرات و نتایج حاصله

برای بیان جامع‌تر موضوع، شاخص بی‌ثباتی از روشهای مختلف محاسبه گردیده است. از آنجایی که در تحلیلهای مربوط به رشد و بی‌ثباتی، تعیین طول دوره از اهمیت بسزایی برخوردار است ابتدا شاخص بی‌ثباتی برای دوره ۲۰ ساله (۱۹۹۴ - ۱۹۷۴) با استفاده از روشهای مختلف برای کل صادرات، صادرات نفتی و صادرات غیرنفتی به تفکیک محاسبه شده است. پس از آن، دوره مذکور به دو دهه یعنی دوره‌های (۸۴ - ۱۹۷۴) و (۱۹۹۴ - ۱۹۸۴) تقسیم گردیده است. نتایج در سه جدول به‌طور جداگانه آمده است.

برای محاسبه شاخص اول بی‌ثباتی، از ضریب پراکنندگی^{۳۲} استفاده شده است. بدین ترتیب که ابتدا مقادیر درآمدهای صادراتی به صورت لگاریتمی درآمده و معادله روند آن نسبت به زمان و مجدور زمان، برآورد شده است. سپس، مقدار انحراف معیار روند را نسبت به میانگین آن بدست آورده و مقدار

31. Commodities and Raw Materials

32. Coefficient of variation

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نمی‌توان نتایج یک دوره را برای تمام دوره‌ها صادق دانست و تعمیم داد.

ب. غالب نوسانات، در صادرات نفتی دهه اول صعودی بوده - شاخص دوم مثبت بوده است - و در دوره دوم به صورت نزولی و زیر خط روند می‌باشد. این مطلب در مورد صادرات غیرنفتی کاملاً برعکس می‌باشد.

پ. نوسانات کل صادرات، بیشتر تحت تأثیر و همسو با نوسانات درآمدهای حاصل از صادرات نفتی است و شاخص بی‌ثباتی کل صادرات به شاخص بی‌ثباتی صادرات نفتی نزدیکتر است.

ت. در کل دوره، بی‌ثبات‌ترین کشورها براساس همه شاخصها، کشور عراق بوده است. براساس شاخص اول و سوم، ایران در میان کشورهای با ثبات، رتبه دوم را دارد و براساس شاخص چهارم، رتبه چهارم را در میان کشورهای باثبات کسب می‌کند. البته، وجود تحریم اقتصادی و موانع صادراتی که به واسطه جنگ تحمیلی بر کشور حاکم بوده در این ثبات تأثیر داشته است، زیرا در عمل، قدرت مانور را از کشور سلب کرده بود. در این دوره‌ها، به منظور جبران کاهش درآمدهای نفتی، کشور سعی در تشویق صادرات غیرنفتی داشته که به همین دلیل، بی‌ثباتی در صادرات غیرنفتی شدیدتر بوده است.

۲ - ۳. بررسی رابطه رشد و بی‌ثباتی صادرات در گروه کشورهای اوپک

تحقیقات تجربی انجام شده در مورد رابطه بی‌ثباتی صادرات و رشد اقتصادی در کشورهای کمتر توسعه یافته، با استفاده از روشهای مختلفی صورت پذیرفته است. از آنجایی که انجام این تحقیقات مستلزم انتخاب یک گروه از کشورها می‌باشد، در اینجا، گروه کشورهای اوپک به دلایل عضویت ایران در این گروه و اقتصاد وابسته به نفت که خصوصیت مشترک این گروه نیز بشمار می‌رود و نیز اینکه، با سالها فروش نفت هیچ یک از این کشورها نتوانستند به رشد اقتصادی به مفهوم مطلوب آن، یعنی رشد درون‌زا و پویا دست یابند، انتخاب شده‌اند. دوره مورد بررسی، بعد از سال ۱۹۷۴ یعنی بعد از تکانه نفتی، انتخاب گردیده تا از اثر یک بی‌ثباتی بزرگ جلوگیری شود. می‌توان پیش‌بینی کرد که اگر دوره بررسی قبل از این سالها را نیز شامل می‌شد، مقادیر شاخصها تفاوت بسیاری می‌کرد. برای بررسی رابطه رشد و بی‌ثباتی، از الگویی استفاده شده است که براساس بخشی از کار بلاسا، فیدر^{۳۴} و کروگر^{۳۵} می‌باشد. در مطالعات فوق،

34. Feeder, G. Blassa B.

35. Kruger, A.D.

صادرات به عنوان یکی از نهاده‌های تولیدی در تابع کلان نئوکلاسیک‌ها برای کشورهای کمتر توسعه یافته، وارد می‌شود. در اینجا، با استفاده از همین الگو، شاخص بی‌ثباتی نیز در الگو دخالت داده شده و به صورت زیر گسترش داده شده است:

$$Y = y(K, L, X, \mu)$$

انتظار می‌رود که رابطه بین Y از یک سو و K, L, X از سوی دیگر مثبت باشد، اما در مورد طبیعت رابطه شاخص بی‌ثباتی (μ) و نرخ رشد نمی‌توان اظهار نظر قطعی ارایه داد. همان‌طور که در ابتدا ذکر شد، با توجه به ساختار حاکم بر اقتصاد این گروه از کشورها، انتظار می‌رود، این رابطه منفی باشد. به منظور برآورد تابع یاد شده، نیاز به شکل مشخصی از تابع می‌باشد. با توجه به برآوردهایی که در مورد سایر کشورها صورت گرفته است، شکل خطی تابع را به صورت زیر تعریف می‌کنیم.

$$Y = \alpha_0 + \alpha_1 K + \alpha_2 L + \alpha_3 X + \alpha_4 \mu + \varepsilon$$

در این الگو، متغیر وابسته عبارت است از نرخ رشد GNP که برای سالهای ۱۹۷۴ در نظر گرفته شده است که تحت عنوان GRATE معرفی شده است. برای محاسبه نرخ رشد، با روش OLS به برآورد روند خطی مقادیر لگاریتم GNP پرداخته و ضریب متغیر زمان، در این برآورد، به عنوان نرخ رشد متوسط این دوره مدنظر قرار گرفته است. متغیرهای توضیحی یا مستقل الگو عبارتند از نرخ رشد درآمدهای صادراتی (XGRO) که به همان روش نرخ رشد GNP محاسبه گردیده است، نرخ رشد سرمایه که برای جبران تفاوت‌های موجود در میان کشورها، از نسبت سرمایه به GDP استفاده شده (InvGDP) با استفاده از روش میانگین هندسی محاسبه گردیده است، نرخ رشد نیروی کار (POPGRO) در مورد کشورهایی که آمار نرخ رشد نیروی کار را نداشتند، از نرخ رشد جمعیت به عنوان متغیر جانشین^{۳۴} استفاده گردیده است و در آخر، همان‌طور که در قبل گفته شد، شاخص بی‌ثباتی با استفاده از هر چهار روش محاسبه گردیده که در هر بار برآورد الگو، یکی از شاخصها مورد استفاده قرار می‌گیرد.

نتایج حاصل از برآورد الگو در جدول شماره (۱) آمده است. ابتدا برآورد الگو بدون در نظر گرفتن شاخص بی‌ثباتی، صورت گرفت (الگوی اصلی) و در مراحل بعدی، شاخصها به ترتیب وارد الگو شدند (الگوهای شماره ۱ تا ۴). از آنجایی که در تحلیلهای مقطعی، واریانس ناهمسانی از جمله مشکلات

می‌باشد و در این الگو نیز وجود داشت، لذا با حذف متغیر نرخ رشد نیروی کار و تقسیم سایر متغیرها بر آن، این مشکل برطرف گردید.

چنانچه از نتایج جدول مشاهده می‌شود، شاخصهای بی‌ثباتی تأثیرات متفاوتی بر رشد اقتصادی داشته‌اند. شاخص اول و سوم، تأثیر مثبت، و شاخص دوم و چهارم تأثیر منفی داشته‌اند. شایان ذکر است که در اغلب تحقیقات، نتایج حاصل از بکارگیری شاخصهای مختلف، یکسان بوده است ولی به دلیل ویژگیهای کشورهای اوپک، نتایج یک شاخص با شاخص دیگر یکسان نمی‌باشد. همان‌طور که در ارایه فرمولهای شاخصهای بی‌ثباتی ذکر گردید، شاخصی که بتواند وضعیت این گروه کشورها را مشخص کند، شاخص دوم است و به استناد این شاخص، رابطه بی‌ثباتی و رشد در این گروه از کشورها منفی می‌باشد. نیاز به یادآوری است که این کشورها حتی در زمان مواجه با بحرانهای ارزی حاصل از صادرات نفت، با قرض کردن منابع خارجی، اجازه نداده‌اند که بی‌ثباتی اثر خود را بر رشد اقتصادی آنها برجای گذارد. ضریب متغیر صادرات در این الگو، حاکی از وابستگی اقتصاد این گروه از کشورها به بخش صادرات یعنی نفت، می‌باشد. البته این الگو برای دو دوره دهساله نیز محاسبه شد ولی چون نتایج معنی‌دار نبود، از ارایه آنها خودداری گردید.

جدول ۱ - برآورد نرخ رشد اقتصادی و بی ثباتی صادرات در گروه کشورهای اوپک

به روش OLS (۹۴ - ۱۹۷۴) متغیر وابسته GRATE

متغیرها	ضرایب برآورد شده				
	الگوی اصلی	الگوی ۱	الگوی ۲	الگوی ۳	الگوی ۴
C	۰/۱۸۹۶	-۰/۱۷	۰/۰۶۸	-۰/۲۳	-۰/۱۵۵
	(۰/۴۲۷)	(-۰/۲۸)	(۰/۱۵)	(-۰/۴۶)	(-۰/۲۱۹)
XGRO	۰/۱۰۳۴	۰/۲۸۱	۰/۵۷۲	۰/۵۶۱	۰/۲۸۱
	(۱/۷۱۴)	(۱/۲۴)	(۳/۳۲)	(۲/۶۲)	(۱/۳۰۴)
POPGRO					
INVGDP	۰/۵۱۳	۰/۱۴	۰/۰۸۶۳	۰/۱۰۵	۰/۱۶۰
	(۲/۶۱)	(۱/۵۸۴)	(۱/۴۷۵)	(۱/۵۵)	(۱/۹۶)
ISI	—	۴/۲۵	—	—	—
		(۰/۸۵)			
ISII	—	—	-۴۵۱۵۷	—	—
			(-۲/۳۷)		
ISIII	—	—	—	۵۳۳/۲۶	—
				(۱/۹۴)	
ISM	—	—	—	—	-۰/۷۸۳
					(-۰/۲۷۹)
آماره‌ها					
R ²	۰/۹۳	۰/۸۸	۰/۹۵	۰/۹۳	۰/۸۹
\bar{R}^2	۰/۹۱	۰/۸۱	۰/۹۲	۰/۹۰	۰/۸۳
F	۳۶/۴	۱۲/۷۸	۳۴	۲۵/۷۵	۱۴
N	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
D-W	۲/۰۸	۲/۰۳	۱/۸۳	۱/۶۸	۱/۵۹

اعداد داخل پرانتز آماره‌های آبی هستند.

۴. بررسی برخی علل بی‌ثباتی در ایران

پس از بررسی رابطه بی‌ثباتی و رشد در گروه کشورهای اوپک و نتیجه‌گیری این مطلب که بی‌ثباتی در این گروه از کشورها تأثیر منفی بر رشد آنها داشته است، به بررسی برخی از عواملی که به‌طور نمونه در بی‌ثباتی کشور ایران مؤثرند، می‌پردازیم. به‌منظور مقایسه نتایج قبل و بعد از انقلاب، شاخصهای بی‌ثباتی را با استفاده از همان روشهای یاد شده، برای دوره قبل و بعد از انقلاب مجدداً محاسبه می‌نماییم. نتایج برای سالهای (۱۳۳۸ - ۷۲) و به تفکیک برای (۵۷ - ۱۳۳۸) و (۱۳۷۲ - ۱۳۵۷) در جدول آمده است.

جدول ۲ - مقادیر شاخصهای بی‌ثباتی کشور ایران

دوره	شاخص	ISI	ISII	ISIII	ISM
۱۳۳۸	کل صادرات	۰/۱۷	-۰/۱۳	۰/۶۱	۰/۷۶
تا	صادرات نفتی	۰/۱۸	-۰/۱۴	۰/۷۴	۰/۷۸
۱۳۷۲	صادرات غیرنفتی	۰/۱۶	۰/۰۱۲	۰/۳۴	۱/۱۷
۱۳۳۸	کل صادرات	۰/۱۹	-۰/۱۲۴	۰/۱۲۳۸	۰/۷۵
تا	صادرات نفتی	۰/۲۱	-۰/۱۴۴	۰/۱۴۳۲	۰/۷۸
۱۳۵۷	صادرات غیرنفتی	۰/۱۲	۰/۰۱	۰/۰۷۷۸	۰/۲۳
۱۳۵۷	کل صادرات	۰/۰۲۳	$۱/۶۴ \times ۱۰^{-۶}$	۰/۱۱۰۸	۰/۲۶
تا	صادرات نفتی	۰/۰۳۴	$۱/۶۴ \times ۱۰^{-۶}$	۰/۱۲۲۸	۰/۲۸
۱۳۷۲	صادرات غیرنفتی	۰/۱۲	۰/۳۸۵	۳/۴۸۵۶	۰/۸۸

سأخذ: آمار صادرات کشور

براساس شاخص اول، در کل دوره، بی‌ثباتی در صادرات غیرنفتی در مقایسه با کل صادرات و صادرات نفتی کمتر است. در شاخص دوم، علامت صادرات نفتی و غیرنفتی عکس یکدیگر است. نکته جالب اینکه هر زمان با کاهش درآمدهای حاصل از صادرات نفت مواجه بوده‌ایم. به اتخاذ روشهای تشویقی جهت افزایش صادرات غیرنفتی مبادرت شده است. در دوره (۷۲ - ۱۳۵۷) صادرات غیرنفتی یوسانات زیادی داشته است و یوسانات آن از صادرات نفتی. براساس همه شاخصها، بیشتر است. در این

دوره، سیاستهای ارزی مربوط به چند نرخى شدن ارز و کلاً بی ثباتی حاکم در زمینه سیاستهای ارزی باعث شده است که صادرات غیر نفتی کشور از نوسانات بیشتری برخوردار شود. رکود بازار نفت، کاهش قیمت‌های بین‌المللی نفت، تحریم اقتصادی و جنگ تحمیلی در این دوره باعث شده صادرات نفتی با نوسان کمتری مواجه شود. اگر شرایطی طبیعی بر بازار نفت حاکم بود، انتظار می‌رفت که نوسانات صادرات نفتی بیشتر از صادرات غیر نفتی باشد.

از جمله شاخصهایی که می‌تواند توجه‌کننده بی‌ثباتی باشد، شاخص تمرکز کالایی است. برای محاسبه شاخص تمرکز کالایی از فرمول زیر استفاده شده است:

$$C.C = \sqrt{\sum (X_i)^2}$$

X_i سهم هر یک از بخشهای صادراتی از کل صادرات است (این شاخص، بین صفر و یک قرار می‌گیرد و هر چه به یک نزدیکتر باشد، تمرکز بیشتر است).

تمرکز کالایی در کل صادرات، با تفکیک صادرات به صادرات نفتی و غیر نفتی، محاسبه شد. در بخش صادرات نفتی، تمرکز کالایی به صورت صد در صد است، زیرا کشور فقط نفت صادر می‌کند. اما در مورد صادرات غیر نفتی، آن را به چهار بخش: سنتی کشاورزی، صنعت، کلوخه‌های کانی فلزی و غیره تقسیم‌بندی کرده‌ایم. برای سالهایی که اطلاعات بدین صورت طبقه‌بندی نشده بود، تعدیلهایی صورت گرفت. نتایج در جدول (۳) آمده است.

جدول ۳- مقادیر شاخصهای تمرکز کالایی و جغرافیایی در سالهای مختلف

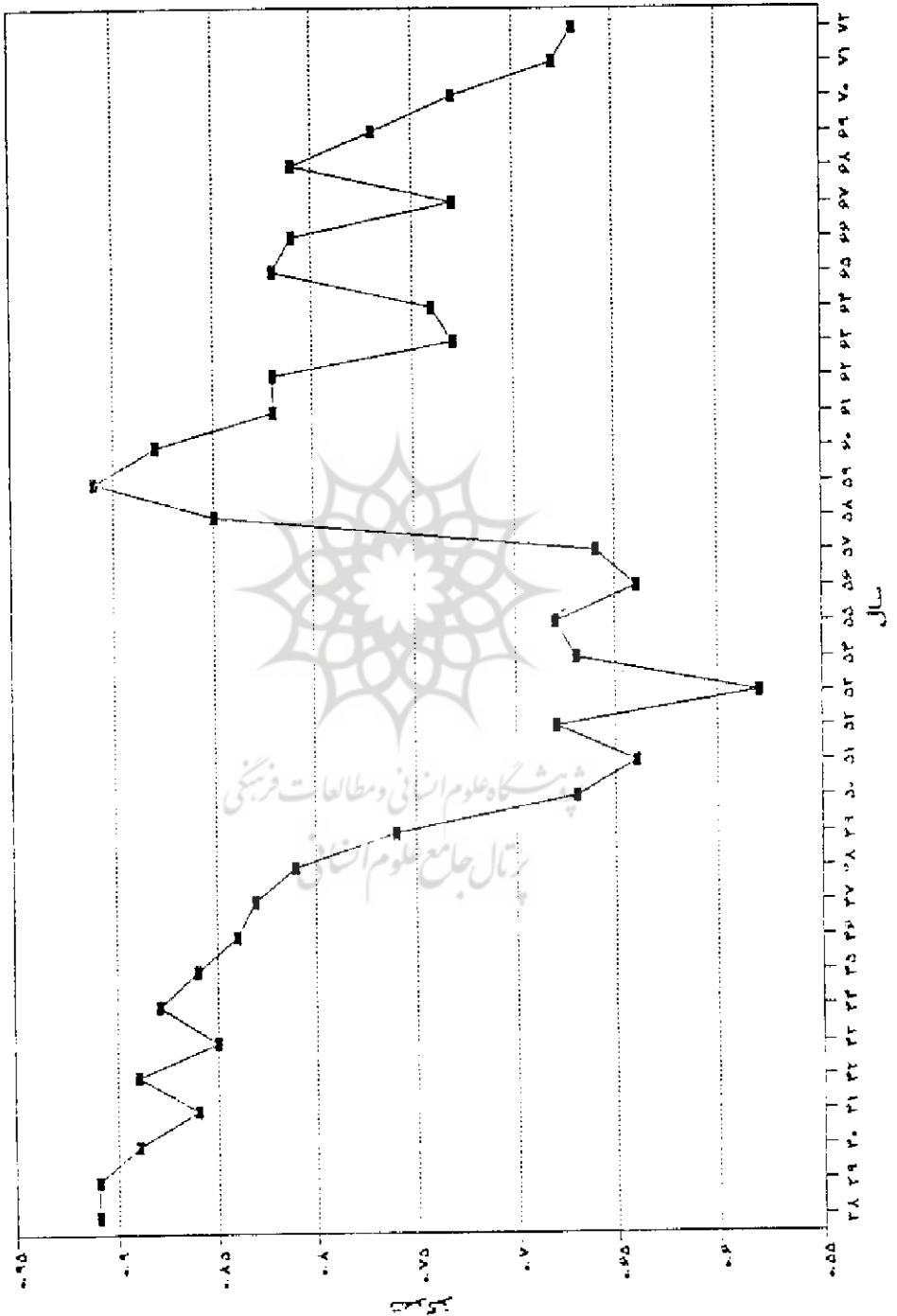
سال	تمرکز جغرافیایی در صادرات نفتی	تمرکز جغرافیایی در صادرات غیرنفتی	تمرکز کالایی در کل صادرات	تمرکز کالایی صادرات غیرنفتی
۱۳۳۸		۰/۵۰۴۴۴	۰/۸۰۰۶۶۵	۰/۹۱۲۳۸۷
۱۳۳۹		۰/۴۹۸۷۵۴	۰/۷۹۴۷۴۷	۰/۹۱۰۷۲۷
۱۳۴۰		۰/۵۰۲۸۱	۰/۷۹۲۸۹۷	۰/۸۸۵۲۸۳
۱۳۴۱		۰/۴۷۷۰۱۳	۰/۸۱۸۹۸۱	۰/۸۶۰۸۴۹
۱۳۴۲		۰/۵۰۱۵۵۹	۰/۸۱۳۱۲۸	۰/۸۴۶۲۸۴
۱۳۴۳		۰/۵۰۶۴۲۹	۰/۸۰۴۰۵۱	۰/۸۷۵۴۹۵
۱۳۴۴		۰/۵۰۰۴۴۲	۰/۸۳۶۲۵۷	۰/۸۵۵۹۶۷
۱۳۴۵		۰/۵۲۳۴۳	۰/۸۴۳۴۰۱	۰/۸۴۱۷۰۶
۱۳۴۶		۰/۵۳۳۴۸۷	۰/۸۳۶۰۵۲	۰/۸۲۸۸۶۳
۱۳۴۷		۰/۵۶۴۵۱۶	۰/۸۳۷۸۱۰	۰/۸۰۷۸۰۸
۱۳۴۸		۰/۵۴۶۷۰۲	۰/۸۳۷۳۸۱	۰/۷۶۲۸۸۴
۱۳۴۹		۰/۵۳۵۴۹	۰/۸۲۱۲۲۱	۰/۶۷۸۲۲۱
۱۳۵۰		۰/۵۰۴۸۲۸	۰/۷۹۱۵۸۹	۰/۶۳۹۰۶۸
۱۳۵۱		۰/۵۱۹۱۵۱	۰/۸۹۲۳۲	۰/۶۸۱۷۰۵
۱۳۵۲		۰/۵۲۹۵۵۱	۰/۷۹۰۱۸۷	۰/۵۷۲۷۳۵
۱۳۵۳		۰/۵۰۲۷۰۲	۰/۸۷۰۱۴۸	۰/۶۷۲۵۳۵
۱۳۵۴		۰/۴۶۴۲۱۸	۰/۹۷۶۷۹۴	۰/۶۷۶۶۵۵
۱۳۵۵		۰/۴۸۱۱۲۶	۰/۹۷۱۷۲۱	۰/۶۴۴۳۵۷
۱۳۵۶	۰/۵۸۰۸۰۳	۰/۴۳۹۹۱۴	۰/۹۷۱۱۷۳	۰/۶۶۲۶۹
۱۳۵۷	۰/۰۰۰۰۰	۰/۵۳۰۵۱۳	۰/۹۵۹۹۲۴	۰/۸۴۹۱۷۷
۱۳۵۸	۰/۶۰۱۱۰۷	۰/۶۱۶۵۲۸	۰/۹۴۹۷۱۰	۰/۹۰۵۵۶۷
۱۳۵۹	۰/۶۱۵۷۲۵	۰/۵۷۱۵۷۳	۰/۹۴۹۷۱۰	۰/۸۸۲۵۵۵
۱۳۶۰	۰/۷۱۴۳۰۱	۰/۴۹۸۷۷۳	۰/۸۶۱۳۳۳	۰/۸۱۸۵۲۲
۱۳۶۱	۰/۷۰۰۰۶۱	۰/۴۸۵۰۶۱	۰/۸۶۱۳۳۳	۰/۸۱۶۷۸۲
۱۳۶۲	۰/۷۰۱۹۴۶	۰/۴۸۴۶۳۷	۰/۸۸۸۸۴۶	۰/۷۳۰۱۸۸
۱۳۶۳	۰/۷۱۷۲۲۷	۰/۵۰۹۶۶۸	۰/۹۶۶۳۹۹	۰/۷۲۶۶۰۶
۱۳۶۴	۰/۶۳۸۷۶۹	۰/۵۳۵۱۵۱	۰/۸۷۱۷۱۴	۰/۸۱۶۳۳۶
۱۳۶۵	۰/۵۷۸۶۳۸	۰/۵۶۰۴۲۷	۰/۸۷۰۱۴۸	۰/۸۱۲۱۷۵
۱۳۶۶	۰/۶۹۳۷۵۹	۰/۶۳۳۳۱۹	۰/۸۲۲۲۵	۰/۷۲۶۳۹
۱۳۶۷	۰/۷۶۶۶۳۳	۰/۵۷۴۸۸۷	۰/۷۲۳۳۶	۰/۸۰۸۱۳۳
۱۳۶۸	۰/۵۹۳۴۰۱	۰/۶۰۷۹۶۸	۰/۷۲۳۳۶	۰/۶۲۲۲۷۷
۱۳۶۹	۰/۶۹۳۳۳۳	۰/۵۲۱۳۳۱	۰/۷۲۳۳۶	۰/۳۷۲۲۷۷
۱۳۷۰	۰/۶۹۳۳۳۳	۰/۵۲۱۳۳۱	۰/۶۸۰۷۸۶	۰/۶۸۰۷۸۶
۱۳۷۱	۰/۵۲۱۳۳۱	۰/۵۲۱۳۳۱	۰/۶۸۰۷۸۶	۰/۵۵۶۰۴۲

چنانچه از نتایج مندرج در جدول استنباط می‌شود، تمرکز کالایی صادرات غیرنفتی از سال ۱۳۳۸ تا ۱۳۵۲ روند نزولی داشته ولی بعداز این سالها، روند صعودی یافته است و در سال ۱۳۵۹ یعنی بعداز وقوع انقلاب اسلامی و شیوع بیکاری در صنایع و کاهش صادرات صنعتی و در نتیجه تمرکز صادرات روی بخش کشاورزی و سنتی، شاهد بیشترین مقدار تمرکز هستیم. برای آرایه بهتر، نتایج به صورت نمودار آرایه شده است. در سالهای اولیه (۱۳۳۸) به علت صدور مواد کشاورزی و سنتی، تمرکز نزدیک به ۱ است. به مرور و با اتخاذ سیاستهای صنعتی شدن کشور و کشف منابع جدید صادراتی در بخش صادرات غیرنفتی، تمرکز روندی نزولی یافته است. اما بعداز تحولات بازار جهانی مربوط به صنعت نفت و عدم توجه به صدور کالاهای غیرنفتی، بعداز سال ۱۳۵۳، دوباره شاهد افزایش تمرکز کالایی هستیم. در کل، در دوره قبل از انقلاب اسلامی تمرکز کالایی کمتر بوده و در دوره بعداز انقلاب اسلامی، افزایش یافته است. با مقایسه نتایج بی‌ثباتی، می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که تمرکز کالایی در دوره پس از انقلاب، یکی از عوامل افزایش بی‌ثباتی در این دوره بشمار می‌رود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نمودار ۱ - شاخص تمرکز کالایی صادرات غیرنفتی

عامل دیگری که در بی ثباتی نقش مهمی دارد، شاخص تمرکز جغرافیایی است. برای محاسبه شاخص تمرکز جغرافیایی از فرمول زیر استفاده شده است:

$$GC = \sqrt{\sum (X_j)^2}$$

X_j سهم هریک از طرفهای تجاری در صادرات است. بمنظور محاسبه این شاخص برای بخش نفت در دوره قبل از انقلاب، آماری در مورد طرفهای تجاری وجود ندارد. زیرا اغلب معاملات از طریق کنسرسیومهای نفتی و یا شرکتهای نفتی صورت می‌گرفت. بعد از انقلاب، آمار به صورت قاره‌ای وجود دارد که مورد استفاده قرار گرفته است. در رابطه با صادرات غیرنفتی، یکی از بزرگترین طرفهای تجاری ایران، بازار مشترک اروپا بوده است که پس از انقلاب به علت قطع رابطه با آمریکا، سهم آن افزایش یافته است. ژاپن هم در گروه کشورهایی قرار دارد که پس از انقلاب، صادرات به آن افزایش زیادی یافته، به‌طوریکه در سال ۱۳۷۲ حدود ۲۵ درصد از کل صادرات، به این کشور انجام گرفته است. با شکل‌گیری جدید گروه کشورهای عضو "آر سی دی" به صورت گروه کشورهای اکتو^{۳۷} در بعد از انقلاب اسلامی، این کشورها هم در زمره کشورهای طرف قرارداد قرار گرفتند. نکته شایان ذکر این است که قبل از انقلاب، از جمله طرفهای عمده تجاری ما کشورهای سوسیالیستی بوده‌اند و اغلب قراردادهای با این کشورها به شکل تهازری بوده است. شاید علت ثبات صدور کالاهای غیرنفتی در قبل از انقلاب، همین سؤاله باشد. تغییر طرفهای تجاری ما باعث شده که تمرکز جغرافیایی در دوره پس از انقلاب افزایش یابد ولی در سالهای ۶۳ - ۱۳۶۱ این مقدار به حداقل خود می‌رسد که علت آن، افزایش سهم بازار مشترک و بازارهای جدید طرفهای تجاری ماست. به طور کلی، تمرکز جغرافیایی در دوره بعد از انقلاب بیشتر بوده که این عامل هم می‌تواند یکی از علل بی‌ثباتی صادرات در دوره پس از انقلاب بشمار آید. نتایج محاسبه شاخص تمرکز جغرافیایی در جدول (۳) آمده است.

در مورد تمرکز جغرافیایی در بخش نفت، نمی‌توان مقایسه‌ای بین قبل و بعد از انقلاب انجام داد. اما شاخص تمرکز جغرافیایی روند نزولی داشته و با استقلال اخیر کشورهای سوسیالیستی، طرفهای تجاری ما افزایش و این شاخص کاهش یافته است.

۵. نتیجه‌گیری

رابطه میان بی‌ثباتی درآمدهای صادراتی و رشد اقتصادی در گروه کشورهای اوپک، موضوع اصلی تحقیق حاضر را تشکیل می‌دهد. بدین منظور، ابتدا شاخصهای بی‌ثباتی درآمدهای صادراتی با استفاده از روشهای مختلف برای هر یک از اعضا و به تفکیک برای کل صادرات، صادرات نفتی و صادرات غیرنفتی محاسبه شد. در ادامه، با برآورد الگوی رشد، مشخص گردید که براساس شاخص دوم بی‌ثباتی (در این شاخص، نوسانات به صورت مطلق اهمیت دارد) رابطه رشد و بی‌ثباتی در این گروه از کشورها برای دوره زمانی (۹۴ - ۱۹۷۴) منفی است. به عبارت دیگر، بی‌ثباتی صادرات، رشد اقتصادی را در این گروه از کشورها در جهت معکوس متأثر می‌سازد. این در حالی است که در بلندمدت ممکن است اثر تکانه‌های وارده به بخش صادرات، تأثیر کمتری بر رشد داشته باشد و اکثر کشورهای اوپک با دریافت وام از منابع خارجی در زمان تکانه‌های صادراتی، به مقابله کسریهای مالی خارجی مبادرت کرده‌اند. براساس تحقیق حاضر می‌توان نتایج زیر را ارائه داد.

۱. در تحقیقات انجام شده در مورد رابطه بی‌ثباتی صادرات و رشد، از شاخصهای مختلفی استفاده شده که در گروه کشورهای پیشرفته (DC) و یا کمتر توسعه یافته (LDC) نتایج یکسانی بدست آمده است، اما در بررسی حاضر به دلیل نامتناس بودن گروه کشورهای اوپک، نتایج شاخصهای بی‌ثباتی با یکدیگر سازگاری ندارد. به عبارت دیگر، در حالی که بر اساس یک شاخص، بی‌ثباتی در صادرات نفتی تشدید می‌یابد، براساس شاخص دیگر، بی‌ثباتی در صادرات غیرنفتی بیشتر تلقی می‌شود. حتی در بررسی رابطه رشد و بی‌ثباتی، ممکن است یک شاخص تأثیر مثبت بر رشد داشته باشد و شاخص دیگر تأثیر منفی. بدین لحاظ می‌بایست فقط به یک شاخص استناد کرد. انتخاب شاخص و دلیل انتخاب آن نیاز به استدلال دارد و از آنجا که نوسانات رکودی درآمدهای صادراتی اهمیت ویژه‌ای دارد، شاخص دوم که جهت نوسان را مدنظر قرار می‌دهد، ملاک عمل قرار گرفته است. براین اساس، رابطه بین بی‌ثباتی صادرات و رشد منفی است.

۲. از آنجا که تغییر دوره زمانی به دو دهه، نتایج متفاوتی ارائه داده است، لذا انتخاب دوره زمانی در این مقاله، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و نمی‌توان نتایج یک دوره را به سایر دوره‌ها تعمیم داد.

۳. بی‌ثباتی در صادرات غیرنفتی اعضای اوپک به نسبت بی‌ثباتی در صادرات نفتی، خیلی بیشتر است و شاخص بی‌ثباتی در کل صادرات بیشتر تحت تأثیر بی‌ثباتی در صادرات نفتی است که بیانگر این مطلب

است که اقتصاد این کشورها به‌طور چشمگیری با نفت و درآمدهای نفتی عجین می‌باشد.

۴. از بررسی که درباره علل بی‌ثباتی در ایران صورت گرفت، مشاهده شد که در دوره زمانی (۷۲ - ۱۳۳۸) تمرکز کالایی و تمرکز جغرافیایی از نوسانات زیادی برخوردار بوده است، اگرچه این نوسانات همسو با بی‌ثباتی صادرات و به ویژه صادرات غیرنفتی، بوده است. به عبارت صریحتر، هرچه تمرکز کالایی و جغرافیایی بیشتر باشد، بی‌ثباتی بیشتر است.

۵. برای یادآوری، تأکید می‌شود که نتایج فوق فقط برای گروه کشورهای اوپک (۹۴ - ۱۹۷۴) مصداق دارد و آن را نمی‌توان به سایر کشورها تعمیم داد.

از مطالب یاد شده می‌توان برخی پیشنهاداتی را که مفید بنظر می‌رسد، مطرح نمود.

الف. چنانچه ملاحظه شد، در گروه کشورهای عضو اوپک، بی‌ثباتی صادرات با رشد اقتصادی رابطه‌ای منفی دارد. براین اساس، بهتر آن است که این گروه از کشورها با اتخاذ سیاستهای مناسب اقتصادی سعی در کاهش وابستگی به صادرات نفت داشته باشند. از آنجا که این مهم در بلندمدت امکان‌پذیر است، لذا این گروه از کشورها باید در کوتاه‌مدت، برنامه‌ریزیهای خود را براساس متوسط فروش نفت که ناشی از تجربه و یا میانگینی از فروش نفت در سالهای قبل است، انجام دهند و اگر میزان درآمدهای حاصل از صدور نفت به هر علتی افزایش احتمالی یافت، با پس‌انداز و هزینه کردن آن در برنامه‌های دیگر، از افزایش ناگهانی مخارج، به ویژه مخارج مصرفی، جلوگیری کرده تا بدین ترتیب رشد با ثبات و پویا را تجربه نمایند.

ب. کاهش تدریجی وابستگی به نفت از طریق جایگزین کردن سایر منابع درآمدی نیز میسر است. بدین ترتیب، کشور به چند منبع درآمدی متکی خواهد شد.

پ. از آنجایی که تمرکز کالایی و جغرافیایی عامل مؤثری در افزایش بی‌ثباتی است، اجرای سیاستهای مناسب در امر بازاریابی کالاها به‌منظور تنوع بخشیدن به کالاهای صادراتی، و توجه به صادرات غیرنفتی به عنوان بخشی که تنوع‌پذیر است، باعث کاهش تمرکز کالایی و جغرافیایی شده و در ثبات درآمدها موثر خواهد بود. شایان ذکر است که ایجاد تنوع در کالاهای صادراتی باعث کاهش تمرکز کالایی و افزایش طرفهای تجاری در امر صادرات خواهد شد که کاهش تمرکز جغرافیایی را به دنبال خواهد داشت.

ت. در بخش صنعت نفت، اگر به جای صدور نفت خام، اقدام به صدور فرآورده‌های نفتی نماییم، هم نوسانات درآمدی آن به عنوان یک ماده خام کاهش می‌یابد و هم با ایجاد ارزش افزوده‌ای که در داخل

دارد، در کاهش سایر محصولات اقتصادی نظیر بیکاری و ایجاد اشتغال گام مؤثری برداشته خواهد شد.

ث. بدین ترتیب، باید با دید تخصصی‌تری به امر صادرات نگریسته شود و ذهنیت که "صادرات حاصل مازاد تولید بر مصرف است" را از ذهن دور سازیم. این بهم، صورت واقعیت نمی‌گیرد مگر آنکه افراد صادرکننده در امر صادرات، تجربه و تخصص و علم کافی داشته باشند.

ج. اتخاذ سیاستهای ارزی و صادراتی مناسب و حفظ تداوم این سیاستها، عامل جذب صادرکنندگان جدید بوده و باعث حصول اطمینان در بازارهای صادراتی می‌گردد. باید به این باور رسید که صادرات، جدا از جنبه‌های سیاسی که در جهان کنونی دارد، یک مسأله فنی و اقتصادی است و آنچه برای صادرکننده اهمیت دارد، سود حاصل از صادرات است و برای فرد صادرکننده سود مطمئن، انگیزه اصلی بشمار می‌رود.

چ. توجه به امر بازاریابی و بالابردن کیفیت کالاهای صادراتی از طریق توجه به بسته‌بندی مواد صادراتی، منجر به جذب طرفهای تجاری جدید و بازارهای جدید صادراتی شده و همان‌طور که در پیش گفته شد با کاهش تمرکز جغرافیایی، بی‌ثباتی در درآمدها نیز کاهش خواهد یافت.

جدول ۴ - توزیع صادرات غیرنفتی ایران بین بخشهای مختلف «میلیون دلار»

سال	کل	کشاورزی	صنعت	کلوخه‌های کانی	سایر
۱۳۳۸	۱۰۲/۷	۹۴/۵	۰/۶	۳/۸	۴/۸
۱۳۳۹	۱۱۱/۵	۱۰۱/۳	۰/۶	۲/۴	۶/۲
۱۳۴۰	۱۲۷/۹	۱۱۲/۷	۱/۱	۴	۱۰/۱
۱۳۴۱	۱۱۲/۷	۹۷/۹	۰/۹	۳/۶	۱۲/۳
۱۳۴۲	۱۲۸/۲	۱۱۳/۷	۲/۱	۲/۸	۷/۶
۱۳۴۳	۱۵۳/۱	۱۲۹/۱	۲/۸	۸/۷	۱۲/۵
۱۳۴۴	۱۸۰/۸	۱۵۷/۶	۲/۷	۱۰/۷	۹/۸
۱۳۴۵	۱۵۷/۵	۱۳۴/۱	۵/۱	۹/۳	۹
۱۳۴۶	۱۸۱/۸	۱۵۲	۱۲/۶	۷	۱۰/۲
۱۳۴۷	۲۱۶/۹	۱۷۸/۲	۱۸/۹	۷/۴	۱۲/۴
۱۳۴۸	۲۴۴/۷	۱۹۵/۵	۲۲/۷	۱۱/۹	۱۴/۶
۱۳۴۹	۲۹۵/۶	۲۲۰/۸	۳۷/۴	۱۹/۷	۱۷/۷
۱۳۵۰	۳۳۴/۶	۲۱۱۳/۹	۵۶/۷	۱۶/۵	۴۷/۴
۱۳۵۱	۳۷۶/۳	۲۱۵/۲	۹۳/۵	۱۹/۲	۴۸/۲
۱۳۵۲	۶۲۳/۹	۴۹۹/۴	۸۷/۵	۲۳/۹	۱۱۲/۱/۲
۱۳۵۳	۴۷۱/۱	۲۲۲/۵	۱۱۴/۳	۳۲/۸	۱۰۱/۵
۱۳۵۴	۵۹۲/۲	۴۷۳/۳	۱۱۴	۳۲۲/۸	۷۲/۱
۱۳۵۵	۵۳۹/۹	۴۳۸/۹	۱۲۱/۲	۱۰/۳	۶۹/۶
۱۳۵۶	۶۲۵/۲	۳۷۲/۷	۹۲/۸	۲۶/۶	۱۱۳/۱
۱۳۵۷	۵۲۲/۸	۴۳۰/۱	۹۵/۴	۱۰/۹	۱۰۶/۴
۱۳۵۸	۸۱۱/۹	۹۳۸/۸	۲۶/۲	۲۰/۶	۱۰۶/۴
۱۳۵۹	۶۴۲/۵	۸۵۲/۵	۶۱/۶	۱۹/۵	۲۵/۹
۱۳۶۰	۴۴۹/۵	۴۹۸/۳	۱۰/۳	۵	۲۵/۹
۱۳۶۱	۴۸۳/۷	۲۲۹/۵	۱۶/۷	۷/۱	۳۰/۴
۱۳۶۲	۴۵۶/۵	۲۸۷/۹	۱۸/۸	۱۲/۵	۳۷/۳
۱۳۶۳	۳۶۱/۱	۲۵۵/۹	۲۰/۴	۳۸/۸	۴۶
۱۳۶۴	۴۶۵	۳۳۵	۴۶/۴	۳۰	۵۳/۶
۱۳۶۵	۴۹۵/۴	۷۳۹	۹۵/۱	۲۴/۹	۵۶/۴
۱۳۶۶	۱۱۶۰/۸	۹۴۲/۳	۸۸/۷	۳۸/۳	۱۰۱/۵
۱۳۶۷	۱۰۳۵/۸	۷۲۲/۲	۱۸۹/۸	۳۲/۸	۹۱
۱۳۶۸	۱۰۴۲/۹	۸۲۳/۱	۹۰/۱	۲۶/۹	۹۳/۸
۱۳۶۹	۱۳۱۱/۲	۹۸۷/۲	۲۰۳/۹	۳۲/۳	۸۷/۶
۱۳۷۰	۲۶۴۹	۱۸۵۷/۱	۴۳۰/۹	۵۱/۳	۳۰۹/۷
۱۳۷۱	۲۹۸۷/۷	۱۸۶۲/۸	۷۱۲/۸	۲۱/۲	۳۸۸/۹
۱۳۷۲	۳۷۴۶/۸	۲۲۷۰/۱	۸۵۹	۴۹	۵۷۸/۷

ساخته: گزارشنامه بانک مرکزی، سالهای مختلف

جدول ۵ - سهم صادرات نفتی و غیرنفتی از کل صادرات «میلیون دلار»

سال	سهم صادرات غیر	سهم صادرات نفتی	کل صادرات	صادرات غیرنفتی	صادرات نفت
۱۳۳۸	۰/۲۳۴۲۲۱	۰/۷۶۵۵۷۹	۴۳۸/۱۰	۱۰۲/۷۰	۳۳۵/۴۰
۱۳۳۹	۰/۲۳۳۴۶۵	۰/۷۵۳۶۳۵	۴۷۴/۴۰	۱۱۵/۵۰	۳۵۸/۹۰
۱۳۴۰	۰/۲۴۶۳۴۱	۰/۷۵۳۶۵۹	۵۱۹/۲۰	۱۲۷/۹۰	۳۹۱/۳۰
۱۳۴۱	۰/۲۰۷۸۲۸	۰/۷۹۲۱۷۲	۵۵۱/۹۰	۱۱۴/۷۰	۴۳۷/۲۰
۱۳۴۲	۰/۲۱۴۰۲۳	۰/۷۸۵۹۷۷	۵۹۹/۰۰	۱۲۸/۲۰	۴۷۰/۸۰
۱۳۴۳	۰/۲۱۶۰۰۹	۰/۷۸۳۷۱	۷۰۸/۵۰	۱۵۳/۱۰	۵۵۵/۴۰
۱۳۴۴	۰/۲۲۹۳۴۵	۰/۷۷۰۶۴۶	۷۸۸/۳۰	۱۸۰/۸۰	۶۰۷/۵۰
۱۳۴۵	۰/۱۸۰۳۵	۰/۸۱۸۱	۸۷۳/۳۰	۱۵۷/۵۰	۷۱۵/۸۰
۱۳۴۶	۰/۱۲۷۷۴۲	۰/۸۲۵۰۵۸	۱۰۳۹/۲۰	۱۸۱/۸۰	۸۷۵/۴۰
۱۳۴۷	۰/۱۸۴۵۳۳	۰/۸۱۵۴۷	۱۱۷۵/۴۰	۲۱۶/۹۰	۹۵۸/۵۰
۱۳۴۸	۰/۱۸۲۱۰۹	۰/۸۱۷۸۹۱	۱۳۴۳/۷۰	۲۴۴/۷۰	۱۰۹۹/۰۰
۱۳۴۹	۰/۱۷۹۷۱۹	۰/۸۲۰۲۸۱	۱۵۴۶/۳۰	۲۷۷/۹۰	۱۲۶۸/۴۰
۱۳۵۰	۰/۱۴۰۱۲	۰/۸۵۹۸۸	۲۴۵۸/۶۰	۳۴۴/۵۰	۲۱۱۴/۱۰
۱۳۵۱	۰/۰۸۸۳۷۷	۰/۹۱۱۶۲۳	۵۱۰۰/۹۰	۴۵۰/۸۰	۴۶۵۰/۱۰
۱۳۵۲	۰/۱۱۵۶۰۲	۰/۸۲۸۸۲۸	۵۴۹۳/۰۰	۶۳۵/۰۰	۴۸۵۸/۰۰
۱۳۵۳	۰/۰۳۰۲۸۶	۰/۹۶۱۷۹۴	۱۹۲۱۷/۰۰	۵۸۲/۰۰	۱۸۶۳۵/۰۰
۱۳۵۴	۰/۰۳۳۲۶	۰/۹۶۶۹۶۴	۱۹۵۱۲/۰۰	۵۹۲/۰۰	۱۸۹۲۰/۰۰
۱۳۵۵	۰/۰۲۵۵۲	۰/۹۷۴۴۶۶	۲۱۱۴۳/۰۰	۵۴۰/۰۰	۲۰۶۰۳/۰۰
۱۳۵۶	۰/۰۱۹۲۱۷	۰/۹۷۰۸۳۳	۲۱۴۲۸/۰۰	۶۲۵/۰۰	۲۰۸۰۳/۰۰
۱۳۵۷	۰/۰۹۲۹۹	۰/۹۷۰۷۰۱	۱۸۵۳۳/۰۰	۵۴۳/۰۰	۱۷۹۹۰/۰۰
۱۳۵۸	۰/۰۴۰۹۵	۰/۹۵۹۰۵	۱۹۸۲۹/۰۰	۸۱۲/۰۰	۱۹۰۱۷/۰۰
۱۳۵۹	۰/۰۵۱۶۹۱	۰/۹۸۳۰۹	۱۲۴۷۸/۰۰	۶۴۵/۰۰	۱۱۸۳۳/۰۰
۱۳۶۰	۰/۰۲۶۴۱۸	۰/۹۷۷۲۵۸۲	۱۲۸۷۰/۰۰	۳۴۰/۰۰	۱۲۵۳۰/۰۰
۱۳۶۱	۰/۰۱۳۹۶۶	۰/۹۸۶۰۳۴	۲۰۳۳۵/۰۰	۲۸۴/۰۰	۲۰۰۵۱/۰۰
۱۳۶۲	۰/۰۱۷۱۵۹	۰/۹۸۲۸۴۱	۲۰۷۴۷/۰۰	۳۵۶/۰۰	۲۰۳۹۱/۰۰
۱۳۶۳	۰/۰۲۱۳۸۸	۰/۹۷۸۶۲	۱۶۸۷۶/۰۰	۳۶۱/۰۰	۱۶۵۱۸/۰۰
۱۳۶۴	۰/۰۳۲۶۱۱	۰/۹۶۷۳۸۹	۱۴۲۵۶/۰۰	۴۶۵/۰۰	۱۳۷۹۴/۰۰
۱۳۶۵	۰/۰۱۴۰۰۸	۰/۸۵۹۹۹۲	۶۵۳۵۹/۰۰	۹۱۵/۵۰	۵۶۳۳۲/۴۰
۱۳۶۶	۰/۰۹۷۹۶۰	۰/۹۰۲۵۸۳	۱۱۹۱۵/۸۰	۱۱۶/۸۰	۱۰۷۵۵/۰۰
۱۳۶۷	۰/۰۹۶۶۳۱	۰/۹۰۳۳۵۹	۱۰۷۰۹/۰۰	۱۰۳۶/۰۰	۹۶۷۳/۰۰
۱۳۶۸	۰/۰۷۹۸۱	۰/۹۲۰۱۹	۱۳۰۸۱/۰۰	۱۰۴۴/۰۰	۱۲۰۳۷/۰۰
۱۳۶۹	۰/۰۶۷۹۶۲	۰/۹۳۲۰۳۸	۱۹۳۰۵/۰۰	۱۳۱۲/۰۰	۱۷۹۹۳/۰۰
۱۳۷۰	۰/۰۱۴۱۹۵۴	۰/۸۵۸۰۴۶	۱۸۶۶۱/۰۰	۳۶۴/۰۰	۱۶۰۱۲/۰۰
۱۳۷۱	۰/۱۵۰۳۹۳	۰/۸۴۹۹۰۷	۱۹۸۶۸/۰۰	۳۹۸/۰۰	۱۶۸۸۰/۰۰
۱۳۷۲	۰/۲۰۷۲۴۶	۰/۷۹۷۵۴	۱۸۰۸۰/۰۰	۳۷۴۷/۰۰	۱۴۳۳۳/۰۰

منبع: ترازنامه بانک مرکزی، سالهای ۷۲ - ۱۳۳۸

منابع

- ۱- سازمان برنامه و بودجه، سالنامه آماری، سالهای مختلف.
- ۲- بانک مرکزی چ.ا.ا.، ترازنامه بانک مرکزی، سالهای مختلف.
3. Adams. F.G. Behrman. J.R. and Roldman. R.A., "Measuring the Impact of Primary Commodity Fluctuations on Economic Development: Coffee and Brazil". American Economic Review, Vol. 69, 1979, PP. 164-168.
4. Bermponty, K.G., "Export Instability in Sub-Saharan Africa" Journal of Economic Development and Cultural Change, Vol. 39, 1991, PP. 820-828.
5. Brook. E.M. and Grilli. E.R. "Commodity Price Stabilization and the Developing World", Finance and Development, Vol. 14, 1977, PP. 8-11.
6. Coppock, J.D. "International Economic Instability", New York, MacGraw-Hill 1962.
7. Coppock, J.D., "Foreign Trade of the Middle East: Instability and Growth", 1946-1962, Economic Research Institute, Beirut, American University of Beirut, 1966.
8. Coppock, J.D., "International Trade Instability", England, Saxon House, 1977.
9. Dick, H. Gupta, S., Mayer, T., and Vincent, D., "The Short-run Impact of Fluctuating Primary Commodity Prices on Three Developing Economies: Colombia, Irony Coast and Kenya". World Development, Vol. 11, 1983, PP. 405-416.
10. Glezakov, C., "Export Instability and Economic Growth: A Statistical Verification": Economic Development and Cultural Change, Vol. 212, 1973, PP. 670-678.
11. Hirschman, A.O., "Primary Products and Substitutes: Should Technological Progress be Policed?" Kyklos, Vol. 12, 1959, PP. 354-361.
12. Knudsen, O., and Pories, A., "Trade Instability and Economic Development", Lexington, D.C. Heath and Co., 1975.

13. Lawson, C.W. and Theobud, C.H. "Commodity Concentration and Export Fluctuations. A Comment", *Journal of Development Studies*, Vol. 12, 1976, PP. 274-276.
14. Lim D., "Income Distribution, Export Instability, and Savings Behaviour", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 30, 1980, PP. 359-364.
15. Lim, D. "Instability of Government Revenue and Expenditure in Less Developed Countries", *World Development*, Vol. 11, 1983, PP. 447-450.
16. Lord, M.J., "Distributional Effects of International Commodity Price Stabilization. Do the Aggregate Gains Apply to Individual Producing Countries?" *Journal of policy Modeling* Vol. 3, 1981, PP. 61-75.
17. MacBean, A. I. and Nguyen, D.T. "Commodity Concentration and Export Earning Instability: A Mathematical Analysis". *Economic Journal*, Vol. 90, 1980, PP. 354-362.
18. Maizels, A., "Review of Export Instability and Economic Development by A. I. MacBean". *American Economic Review*, Vol. 58, 1968, PP. 575-580.
19. Massell, B.F., "Export Concentration and Fluctuations in Export Earnings: A Cross-section Analysis", *American Economic Review*, Vol. 54, 1964, PP. 47-63.
20. Michaely, M. *Concentration in International Trade*, Amsterdam, North, Holland, 1962.
21. Yotopoulos, P.A. and Nugent, J.B. "Economics of Development, Empirical Investigations". New York, Harper and Row, 1976.
22. *International Financial Statistics*.
23. *Bulletin of OPEC* No. 1994.
24. *World Developing Countries*.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی